

ÖZELLEŞTİRİLMİŞ SEZDİRİM (particularized implicatures)

Özelleştirilmiş sezdirim, genelleştirilmiş sezdirimin tersine, kendisini içeren sözcenin içinde bulunduğu bağlam koşullarına özgü nitelik taşır ve bu koşullar dikkate alınmadan sözcenin içerdiği sezdirimin anlaşılması oldukça zordur. Aşağıdaki örnekleri bu açıdan inceleyebiliriz:

(18) A: Köpeğinle birlikte nereye gidiyorsun öyle? B: V.E.T.E.R.İ.N.E.R	—	Köpek “veteriner” sözcüğünü bilmekte ve veterinerden nefret etmektedir. O nedenle, B konuşucu bu sözcüğü bu şekilde kodlamaktadır.
(19) A: Senin patron iyice çıldırması anlaşılmalı! B: Gel birer kahve alalım.	—	B'nin patronu yakındır ve B konuştuklarını patronun duymasından çekinmektedir.
(20) A: Dondurma sever misin? B: Deniz ıslak mıdır?	—	“Kesinlikle evet” yanıtının yerine geçmektedir.
(21) A: Bu geceki partiye geliyor musun? B: Annemler geliyor.	—	A, B'nin sözcünü (B'nin içinde bulunduğu bağlamı düşünerek) “hayır” olarak algılamaktadır.

DERECELİ SEZDİRİM (scalar implicatures)

- Dereceli sezdirim, bir değerler cetvelinde yer alan belirli bir değeri ifade eden bir sözcüğün kullanılmasıyla da sezdirim yapılıdır. Bu, özellikle (22)'deki gibi *nicelik* (quantification) ifade eden bir değerler cetvelinden seçilen birimler söz konusu olduğunda çok açıktır.

(22) +	←	bütün (hepsi) her zaman	pek çok (pek çoğu)	çok (çoğu)	biraz (bazı(ları))	az(ı)	—	-
			sık sık		kimi zamanlar			

Konuşucu, ilgili cetvelden en yüksek derecede bilgisellik ve doğruluk taşıdığını düşündüğü bir sözcük seçer (Nitelik ve Nicelik Kuralları). Örneğin:

- (23) Zorunlu derslerden bazılarını verdim. → +> ‘çoğunu’ DEĞİL
+> ‘pek çoğunu’ DEĞİL
+> ‘hepsini’ DEĞİL

Dereceli sezdirim, cetvelden seçilen birimin üzerindeki tüm birimlerin olumsuzlandığının sezdirilmesidir.

- Dereceli sezdirimler ilgili değerler cetveli her zaman rahatlıkla belirlenemeyebilmektedir. Kimi durumlarda, herhangi bir cetvele ait değilmiş gibi görünen dereceli sezdirimlerle de karşılaşılır.

(24) Büyük olasılıkla geç kalacaklar. (+> kesin DEĞİL)

OLABİLİRLİK CETVELİ : + < kesinlikle, büyük olasılıkla, olasılıkla > -

- (25) a. Konsere girmek için bilet almalısın. (zorunluluk)
b. Çok çalışıyorsun. Biraz dinlenmelisin. (öneri) +> zorunlu DEĞİL

a'. You must buy a ticket to listen to the concert.

b'. You should rest.

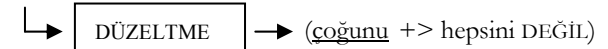
(26) Bu soğuk bir yerde saklanmalı. +> donmuş DEĞİL

SOĞUKLUK CETVELİ : + < donmuş, soğuk, serin > -
(Ayrıca bir “sıcaklık cetveli”nin de olduğuna dikkat etmek gerekmektedir!)

- Dereceli sezdirimlerin, diğer sezdirimler gibi, dikkat çeken özelliklerinden biri **iptal edilebilir** oluşlarıdır (bkz. “Sezdirimlerin Genel Özellikleri”). Bir konuşucu daha önce söylediği bir şeyi düzelttiğinde, genellikle dereceli sezdirimlerden birini iptal etmektedir:

(27) Bu kitaplardan bazılarını İngiltere’den almıştım. Yo, aslında çoğunu oradan aldım.

(*bazılarını* +> hepsini DEĞİL, *çoğunu* DEĞİL)

KONUŞMA SEZDİRİMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ**1) İptal edilebilirlik (geçersizleştirilebilirlik) (cancelable, defeasibility)**

Sezdirimlerin en önemli özelliklerinden biri geçersizleştirilebilmeleridir. Yani, bir sözcenin sezdirimi, ardından gelen başka bir sözce ile iptal edilebilir. Örneğin:

(28) Önder’in üç gitarı var. Tabii eğer daha fazla değilse.

↓ sezdirim ↓ sezdirimin iptali
+> Önder’in yalnızca üç gitarı var. +> -
(Nicelik kuralı)

! Bu geçersizleştirme dilsel sezgilerimiz açısından **garip değildir**. Yani, sezdirimlerin geçersizleştirilmesi oldukça doğal bir dilsel süreçtir.

Buna karşın, diğer bir tür anlamsal çıkarımlama işlemi olan **gerektirim** geçersizleştirilemez. Aşağıda, (28)’in gerektirimi ve bu gerektirimin geçersizleştirilmeye çalışılmasıyla oluşan mantıksal çelişki örneklenmektedir:

- (1) Önder'in üç gitarı var.
- (2) **gerektirim:** Önder'in iki gitarı var.
- (3) **gerektirimin geçersizleştirilmesi:** ?Önder'in üç gitarı var. Tabii eğer iki tane değilse.

→ Sezdirimlerin geçersizleştirilebilmeleriyle ilgili en önemli özelliklerden biri, herhangi bir **karşıtlık duygusu uyandırmadan** açıkça ve doğrudan **yalanlanabilmeleridir**.

- (4) Önder'in üç gitarı var. Yoo, aslında beş tane gitarı var.

Sezdirimlerin geçersizleştirilebilme özellikleriyle ilgili diğer örnekler aşağıda sıralanmıştır:

NİTELİK KURALI:

- (5) a. Osman'ın iki doktorası var. +> Öyle olduğunu sanıyorum ve bu konuda yeterli kanıtım da var.
- b. (Osman'ın iki doktorası var). Aslında bundan da tam olarak emin değilim.
- c. (Osman'ın iki doktorası var). Daha doğrusu öyle söyleniyor.

BAĞINTI KURALI:

- (6) a. Tuzu uzatır mısın? +> Tuzu hemen uzat.
- b. Ama acele etmene gerek yok.
- c. Tuzu uzatır mısın? Ama acele etmene gerek yok.
- (7) A: Bana saati söyleyebilir misin?
B: Eee, sütçü geldi. +> Saatin kaç olduğunu bilmiyorum. Ama, sütçünün geliş saatinden şu anda saatin kaç olduğunu çıkarabilirsin.
B': (Ee, sütçü geldi). +> Eğer sütçünün her gün saat kaçta geldiğini bilseydik şu anda saati anlardık.
B'': (Ee, sütçü geldi). +> Ama eğer sütçünün tam olarak kaçta geldiğini bilmiyorsan sana saati söyleyeyim. Saat şu an tam olarak 10:55.
- (8) a. Bu kitabı Ayşe'ye verir misin? +> Ayşe'nin kim olduğunu bildiğini düşünüyorum.
- b. (Bu kitabı Ayşe'ye verir misin?) Ayşe'yi tanıyorsan sınıftakilere sor.

BİCEM KURALI:

- (9) a. Hadi bize gidelim. +> Şu anda burada Ali, Emre ve Ayhan var. Yani, hep beraber bize gitmek istiyorum. (Dinleyici-katılımlı 'biz')

- b. (Hadi bize gidelim). Ama sen gelemezsin Ayhan. Kusura bakma.

(Konuşucunun ilk başta "Ayhan dışındakilerle bize gidelim" dememesi, biçem kuralının "özlü bilgi ver" alt-kuralına uyduğunu göstermektedir. Konuşucu, aynı zamanda "biz" adının dinleyici-katılımlı olduğunu ve bunun da ortamdaki tüm dinleyicileri kapsadığının, yani **tüketici** (exhaustive) olduğunu da farkındadır. Dolayısıyla, yukarıdaki örnekte iptal edilen sezdirim, dinleyici-katılımlının tüketici olma özelliğidir.)

2) Koparılamazlık (non-detachable)

Grice, sezdirimlerin, bunları dile getiren dilsel biçimlere değil, söylenen şeyin anlamsal içeriğine eklendiğini (**attach**), bu nedenle de sözcenin eşanlamlılarıyla değiştirilmesiyle sözceden koparılamayacağını (**detach**) belirtmektedir. Örneğin, (10)'da dile getirilmek istenen düşünce, bunu alaycı bir biçimde dile getiren (10)'deki değişik dilsel biçimlerin her biri tarafından aynı biçimde sezdirilmektedir. Yani, (10)'daki sezdirim (10)'deki sözcelerin anlamsal içeriğine eklenmiştir ve bu içerikten koparılamaz:

- (10) Doğan bir geri zekalıdır.
- (11) a. Doğan bir dahidir.
- b. Doğan çok zekidir.
- c. Doğan çok kıvrak zekalıdır.
- d. Doğan leb demeden leblebiyi anlar.
- vb...

Benzer bir örnek:

- (12) Tuzu uzat.
- (13) a. Tuzu gönder.
- b. Tuzu at.
- c. Tuzu ver.
- d. Tuzu rica etsem!
- e. Tuzu buraya doğru sallayıver.
- f. Şu tuza uzansana...
- vb...

→ Bu özellik, Biçem kuralı altında gerçekleşen sezdirimlerde bulunmamaktadır. Çünkü, bu tür sezdirimler sözcenin biçimine özellikle bağlıdır.

3) Hesaplanabilirlik (calculability)

Her sezdirim için, bir yandan sözcenin literal anlamı, diğer yandan da işbirliği ilkesi ve bu ilkenin kuralları kullanılarak aşağıdaki gibi bir düşünce geliştirilebilir:

- (14) (i) K, *p* dedi.
 (i) K'nin kuralları uygulamadığını ya da en azından işbirliği ilkesine uymadığını düşünmek için herhangi bir neden yok.
 (ii) K'nin *p* diyebilmesi ve işbirliği ilkesinin kurallarına gerçekten de uyabilmesi için, *q*'yu düşünmüş olması gerekir.
 (iii) K, eğer işbirliği içinde olduğu düşünülecekse, *q*'nun varsayılması gerekliliğinin ortak bir bilgi olduğunun farkında olmalı.
 (iv) K benim, yani alıcının, *q*'yu düşünmesini engellemek için hiçbir şey yapmadı.
 (v) Öyleyse, K *p* diyerek *q*'yu sezdirdi ve benim de *q*'yu düşünmemi amaçlıyor.

4) Uzlaşımsal olmama (non-conventional)

Sezdirimler, dilsel ifadelerin uzlaşımsal anlamlarının parçası değildir. Bunun nedenlerinden bazıları, iptal edilebilirlik ve koparılmazlık özelliklerinden söz edilirken açıklanmıştı. Yani, sezdirim bir dilsel biçimin kendine özgü anlamının bir parçası olmadığından daha sonra iptal edilebilmekte ve yine bu nedenden sözcenin sezdirimi dilsel biçimleri değiştirerek koparılamamaktaydı. Bu nedenlere ek olarak üç neden daha sıralanabilir: Birincisi, bir tümcenin sezdirimlerini hesaplamadan önce tümcenin (sözcenin) literal anlamını anlamak gerektiğinden, sezdirimler bu anlamın bir parçası olmaz. Yani, literal anlam ve sezdirim ayrı şeylerse, buradan doğrudan ulaşılan mantıksal sonuç, sezdirimlerin dilsel ifadelerin uzlaşımsal anlamlarının bir parçası olmadıklarıdır. İkincisi, bir tümcenin sezdiriminin 'yanlış' olsa da kendisinin 'doğru' olabileceği gerçeğidir:

- (15) Taner kaza geçirmiş.
 (16) +> Taner yalnızca kaza geçirmiş, ölmemiş.

Eğer konuşucu Taner'in öldüğünü bildiği halde böyle söylüyorsa, o zaman nicelik kuralına, dolayısıyla da işbirliği ilkesine uymuyor demektir. Ancak, konuşucu bunu amaçlı olarak yapabilir. Bu durumda (15) doğru, (16) yanlış demektir. Yani, bir tümce doğruyken sezdirimi yanlış olabileceğine göre, buradan, sezdirimin sözcelyi oluşturan dilsel ifadelerin (uzlaşımsal anlamlarıyla yapışık olmadığı sonucu çıkmaktadır.

Üçüncüsü, ve belki de en önemlisi, bir sözcenin birden fazla sezdirim içerebilmesidir. Dikkat edilmelidir ki, eğer dilsel ifade ile sezdirim birbirine doğrudan bağlı, ya da diğer bir deyişle yapışık, olsalardı, böyle bir durum olası olamazdı. Aşağıdaki örnek bu durumu açıklayıcı niteliktedir:

- (17) Taner makine gibidir.
 a. +> Taner bir makine kadar soğuktur.
 b. +> Taner'in yaptığı işler bir makine kadar etkili, standart ve sorunsuzdur.
 c. +> Taner çalışmaktan asla yorulmaz ya da yakınmaz.
 vb...

(17)'teki sözce, bu sezdirimlerden bir ya da daha çoğunu içerebilmektedir. Dolayısıyla, sezdirimler, en azından bazı durumlarda belirli bir derecede **belirsizlik** içerebilmektedir. Bu özellikleri, kolayca anlaşılacağı gibi, anlambilim kuramlarında ele alınan anlam olgularının değişmez ve belirli olmasıyla karşıtlık oluşturmada, bu da sezdirimlerin anlambilimsel anlam incelemelerinde ele alınamayacağını göstermektedir.

UZLAŞIMSAL SEZDİRİM (CONVENTIONAL IMPLICATURES)

Uzlaşımsal sezdirim, diğer sezdirim türlerin hemen her özellik açısından ayrılmakta ve diğerleriyle tam bir karşıtlık sergilemektedir. Uzlaşımsal sezdirim, kısaca söylemek gerekirse, bir dilsel birimin anlamının bir parçası durumundadır ve bu nedenle bu birimin her kullanılışında aynı sezdirim yapılmaktadır.

Standart sezdirimle uzlaşımsal sezdirimi sezdirimlerin genel özellikleri açısından karşılaştıracak olursak, aşağıdaki sonuçlara ulaşırız:

STANDART SEZDİRİM	UZLAŞIMSAL SEZDİRİM
iptal edilebilir	iptal edilemez: - Çünkü, bağlamla ilgili sonradan geçersizleştirilebilen varsayımlara dayanmaz.
koparılamaz	koparılabılır: - Çünkü, kullanılan özel dilsel ifadelere dayanır.
hesaplanabilir	hesaplanamaz: - Çünkü, uzlaşım yoluyla belirlenmişlerdir ve bu nedenle kendilerine işbirliği ilkesi gibi kullanımsal ilkelerle ulaşılmaz. Yani, uzlaşımsal sezdirimlerde işbirliği ilkesi ve bu ilkenin kuralları geçerli değildir.
belirsizdir	göreceli olarak daha belirlidir

Uzlaşımsal sezdirimin örnekleri aşağıda verilmiştir:

MANTIKSAL BAĞLAYICILAR:

- (18) Buraya tam vaktinde geldim **ama** Nurullah yoktu.
 +> beklentinin olumsuzlanması: Nurullah'ın burada olması gerekiyordu.
- (19) Ben bir kadeh şarap **ve** beyaz peynir alayım lütfen.
 +> mantıksal & ('ve'= ekleme) $p \& q$ +> p artı q
- (20) a. Ayşe'yi gördüm **ve** yolun karşısına geçtim.
 +> 've sonra' $p \& q$ +> p sonra q
 b. Yolun karşısına geçtim **ve** Ayşe'yi gördüm.
 +> 've sonra' $q \& p$ +> q sonra p
- (21) Teoman **henüz** burada değil.
 (= p DEĞİL) (p doğru değil) +> p daha sonra doğru olacak

T/V (TU/VOUS) AYRIMI:

- (22) a. **Siz** öğretmen misiniz?
 b. **Sen** öğretmen misin?
 (Doğruluk koşullarında değil, ama dile getirilen toplumsal ilişki türünde değişiklik yaratır.)

SÖYLEM BELİRLEYİCİLERİ:

- (23) **Haa**, öyle desene! +> bildiri alındı ve anlaşıldı.
 (24) **Şimdi**, asıl konumuza yeniden dönecek olursak... +> konu değişimi